

University of Groningen

De joodse gemeenschap in de stad Groningen, 1689-1796

Schut, Engbert

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1995

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Schut, E. (1995). *De joodse gemeenschap in de stad Groningen, 1689-1796*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Literatuur

- Abramsky, C. 'The crisis of authority within European Jewry in the Eighteenth Century', in: S. Stein en R. Loewe, red. *Studies in Jewish Religion and Intellectual History Presented to Alexander Altmann*. Alabama 1979, 13-28.
- Albada, J.N.T. van, en Vrieling, H. *Joden in Groningen*. Groningen, 1971.
- Algemene Geschiedenis der Nederlanden*. 15 dln. Haarlem 1977-1983.
- Album Studiosorum Academiae Groninganae*. Groningen 1915.
- d'Ancona, J. 'De Portugese gemeente 'Talmoed Tora' te Amsterdam tot 1795', in: H. Brugmans en A. Frank, red. *Geschiedenis der Joden in Nederland*, 270-305.
- Andel, C.P. van, *Jodenhaat en Jodenangst. Over meer dan twintig eeuwen antisemitisme*. Amersfoort 1983
- Apeldoorn, L.J. van, *Geschiedenis van het Nederlandsche huwelijksrecht vóór de invoering van de Fransche wetgeving*. Amsterdam 1925.
- Asaria, Z. *Die Juden in Niedersachsen. Von den ältesten Zeiten bis zur Gegenwart*. Leer 1979.
- Augustijn, C. 'Erasmus und die Juden', in: *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis Nieuwe Serie* 61 (1980), 22-38.
- Avé-Lallemant, F.C.B. *Das deutsche Gaunertum in seiner sozialpolitischen, literarischen und linguistischen Ausbildung zu seinem heutigen Bestande*. 4 dln. Leipzig 1858-1862.
- Averni, Z. red. *Germania Judaica 2*. Tübingen 1968.
- Bakker, M. e.a. *Hugenoten in Groningen. Franse vluchtelingen tussen 1680 en 1720*. Groningen 1985.
- Bakker, F.J. *Bedelorden en begijnen in de stad Groningen tot 1594*. Assen/Maastricht 1988.
- Bakker, F.J. 'Heiligen en altaren in de stad Groningen tot 1594', in: G. van Halsema, e.a. red. *Geloven in Groningen*, 73-98.
- Battenberg, F. *Das Europäische Zeitalter der Juden: zur Entwicklung einer Minderheit in der nichtjüdischen Umwelt*. 2 dln. Darmstadt 1990.
- Baron, S.W. 'Civil versus Political Emancipation', in: S. Stein en R. Loewe, red. *Studies in Jewish Religion and Intellectual History Presented to Alexander Altmann*. Alabama 1979, 29-49.
- Becker, B. *Actenmässige Geschichte der Räuberbanden an den beyden Ufern des Rheins*. Cöln 1804; ongewijzigde herdruk Berlijn z.j..
- Beek, B. van; Jacobi, H. en Scharloo, M. *Geld door de eeuwen heen. Geschiedenis van het geld in de Lage Landen*. Amsterdam 1984.
- Beem, H. *De Joden van Leeuwarden. Geschiedenis van een joods cultuur-centrum*. Assen 1974.
- Bekkum, W.J. van en Schut, E. 'De Joodse gemeente van Groningen', in: G. van Halsema, e.a. red. *Geloven in Groningen*, 157-184.
- Bennett, J. 'Moses Goldsmid Founder of the [Jewish] community in Groningen', in: *Studies on History of the Jews of Holland* 5. Jeruzalem 1988, 135-148.
- Berg, J. van den, *Joden en Christenen in Nederland gedurende de zeventiende eeuw*. Kampen 1969.
- Blécourt, A.S. de, *Oldambt en Ommelanden. Rechtshistorische opstellen met bijlagen*. Assen 1935.
- Bloemgarten, S.E. 'De Amsterdamse joden gedurende de eerste jaren van de Bataafse Republiek, 1795-1796', in: *Studia Rosenthaliana* 1 (1967) afl. 1: 66-96, afl. 2: 45-70 en *Studia*

Rosenthaliana 2 (1968), 42-65.

- Blok, A. *De Bokkerijders. Roversbenden en geheime genootschappen in de Landen van Overmaas (1730–1774)*. Amsterdam 1991.
- Boekholt, P.Th.F.M. e.a. *Rondom de Reductie: vierhonderd jaar provincie Groningen 1594–1994*. Assen 1994.
- Bolle, M.E. *De opheffing van de autonomie der Kehilloth (joodse gemeenten) in Nederland 1796*. Amsterdam 1960.
- Boon, R. 'Emancipatie van de Joden; de (ver)loochening van een wezenskenmerk', in: *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis Nieuwe Serie* 54 (1973/1974), 106-142.
- Bos, P.G. *Het Groningsche gild- en stapelrecht tot de Reductie in 1594*. Groningen 1904.
- Brasz, I. *De Kille van Kuilenburg. Joods leven in Culemborg*. Culemborg 1984.
- Brienen, T. *Christiaan Meyer (1661-1738)*. Leiden 1992.
- Brilling, B. 'Die Entstehung der jüdische Gemeinde in Emden (1570–1613)', in: H. Reyer en M. Tielke, red. *Frisia Judaica*, 27-44.
- Broek, J. van den, 'Het beleg van Groningen, mei-juli 1594', in: P.Th.F.M. Boekholt, e.a. red. *Rondom de Reductie*, 9-44.
- Brood, P. *Drentse Plakkatenlijst 1593–1840*. Bussum 1975.
- Brood, P. 'Het 'Tractaat van Reductie' van 1594', in: P. Brood, red. *Van Beeldenstorm tot reductie*, 11-26.
- Brood, P. red. *Van Beeldenstorm tot Reductie van Groningen*. Groningen 1994.
- Brugmans, H. en Frank A. red. *Geschiedenis der joden in Nederland. Eerste deel (tot circa 1795)*. Amsterdam 1940.
- Bruijn, J. de, *Plakkaten van Stad en Lande. Overzicht van Groningse Rechtsvoorschriften in de periode 1594–1795*. Groningen 1983.
- Cahen, J. red. *De Mediene. De geschiedenis van het joodse leven in de Nederlandse provincie*. Amsterdam 1984.
- Cleveringa, R.P. *Ontwikkelingslijnen van het rechtsbestel der stad Appingedam in het bijzonder vóór de 18e eeuw*. Groningen 1927.
- Cobb, R. 'La Route du nord: the Bande Juive', in: R. Cobb, red. *Paris and Its Provinces 1792–1802*. Londen 1975, 141-193.
- Cohen, J. *The Friars and the Jews. The evolution of Medieval Anti-Judaism*. Ithaca/Londen 1983².
- Cohen, R. 'Family, Community and Environment: Early Nineteenth-Century Dutch Jewry', in: *Studia Rosenthaliana* 19 (1985) 321-341.
- Dagverhaal der Handelingen van de Nationale Vergadering representerende het Volk van Nederland* 2 en 3. Den Haag 1796.
- Danckert, W. *Unehrliche Leute. Die verfemten Berufe*. Bern/München 1963.
- Danker, U. *Räuberbanden im Alten Reich um 1700. Ein Beitrag zur Geschichte von Herrschaft und Kriminalität in der Frühen Neuzeit*, 2 dln. Frankfurt/ Main 1988.
- Dasberg, L. *Untersuchungen über die Entwertung des Judenstatus im 11. Jahrhundert*. Parijs 1965.
- Diederiks, H. 'Strafrecht en stigmatisering. De joden in de achttiende-eeuwse Republiek', in: H. Diederiks en C. Quispel, red. *Onderscheid en minderheid*, 77-98.
- Diederiks H. en Quispel C. red. *Onderscheid en minderheid. Sociaal-historische opstellen over discriminatie en vooroordeel aangeboden aan professor Dik van Arkel bij zijn afscheid als hoogleraar in de sociale geschiedenis aan de Rijksuniversiteit te Leiden*. Hilversum 1987.

- Derksen, S.C. *Opkomst en ondergang van een toonaangevende joodse gemeente (250 jaar joods leven in Meppel)*. Meppel 1988.
- Dijk, J.D.R. van, en Foorthuis, W.R. red. *Vierhonderd jaar Groninger Veenkoloniën in biografische schetsen*. Groningen 1994.
- Dijkstra, J. 'De joodse gemeente van Delfzijl', in: J.H. de Vey Mestdagh, red. *Joden in Noord-Oost Groningen*, 303-431.
- Dik, J. *Uit de geschiedenis van Appingedam. De oude hoofdplaats van Fivelingo*. Assen 1956.
- Dohm, C.K.W. *Ueber die bürgerliche Verbesserung der Juden*. Berlijn/Stettin 1781-1783; fotostatische herdruk Hildesheim/ New York 1973.
- Drost, J. *Gelderse plakkatenlijst 1740-1815*. Zutphen 1982.
- Edwards, J. *The Jews in Christian Europe 1400-1700*. Londen/New York 1991.
- Eeghen, I.H. van, *De gilden. Theorie en praktijk*. Bussum 1965.
- Eggersglüss, G. 'Hofjuden und Landrabbiner in Aurich und die Anfänge der Auricher Judengemeinde (ca. 1635-1808)', in: H. Reyer en M. Tielke, red. *Frisia Judaica*, 113-125.
- Egmond, F. *Banditisme in de Franse Tijd. Profiel van de Grote Nederlandse Bende 1790-1799*. Soest 1986.
- Egmond, F. *Underworlds. Organized crime in the Netherlands 1650-1800*. Cambridge 1993.
- Egmond, F. 'Contours of Identity: Poor Ashkenazim in the Dutch Republic', in: J. Michman, red. *Dutch Jewish History* 3, 205-225.
- Ehrlich, E.L. 'Geschichte und Kultur der Juden in den rheinischen Territorialstaaten', in: K. Schilling, red. *Monumenta Judaica*, 246-247.
- Encyclopedia Judaica*, 16 dln. Jeruzalem 1973.
- Fockemae Andreae, S.J. en Downer W. *Overijsselse Plakkatenlijst: Lijst der Rechtsvoorschriften vastgesteld voor de provincie Overijssel gedurende het tijdvak 1528-1810 met inleidende aantekeningen omtrent de voor de rechtsgeschiedenis van Overijssel belangrijke oorkonden uit het middeleeuwse tijdvak*. Utrecht 1961.
- Folkerts, J. 'Klapper op het register van stemgerechtigden in de grondvergaderingen van de landdristicten van de provincie Stad en Lande opgemaakt november 1797'. Rijksarchief Groningen, 1986.
- Formsma, W.J. 'De landsheerlijke periode', in: *Historie van Groningen*, 173-206.
- Formsma, W.J. e.a. red. *Historie van Groningen: Stad en Land*. Groningen 1982².
- Fuks, L. 'Het testament van Zwi Hirsch ben Jakob Kisch uit Praag', in: *Studia Rosenthaliana* 3 (1969), 193-201.
- Fuks, L. 'Een rechtsstrijd onder Amsterdamse Sefardim in de 17e eeuw', in: *'t Exempel Dwinght. Opstellen aangeboden door vrienden en vereerders aan prof. mr. I. Kisch ter gelegenheid van zijn 70ste verjaardag*. Zwolle 1975, 175-189.
- Fuks-Mansfeld, R.G. 'Bevolkingsproblematiek in joods Amsterdam in de zeventiende eeuw', in: *Studia Rosenthaliana* 18 (1984), 134-142.
- Fuks-Mansfeld, R.G. *De Sefardim in Amsterdam tot 1795. Aspecten van een joodse minderheid in een Hollandse stad*. Hilversum 1989.
- Gans, M.H. *Memorboek. Platenatlas van het leven der joden in Nederland van de middeleeuwen tot 1940*. Baarn 1978⁵.
- Geisler, K. *Die Juden in Deutschland und Bayern bis zur Mitte des 14. Jahrhunderts*. München 1976.
- Gijswijt-Hofstra, M. 'Een schijn van verdraagzaamheid. Proeven uit vijf eeuwen Nederlands verleden', in: M. Gijswijt-Hofstra, red. *Een schijn van verdraagzaamheid*, 9-40.

- Gijswijt-Hofstra, M. red. *Een schijn van verdraagzaamheid. Afwijking en tolerantie in Nederland van de zestiende eeuw tot heden*. Hilversum 1989.
- Glanz, R. *Geschichte des niederen jüdischen Volkes in Deutschland. Eine Studie über historischen Gaunertum, Bettelwesen und Vagantentum*. New York 1968.
- Gou, L. de ed. *Het Plan van Constitutie van 1795*. Den Haag 1975.
- Grab, W. red. *Deutsche Aufklärung und Judenemanzipation. Internationales Symposium anlässlich der 250. Geburtstag Lessings und Mendelssohns. Dezember 1979*. Tel Aviv 1980.
- Graus, F. 'Randgruppen der städtischen Gesellschaft im Spätmittelalter', in: *Zeitschrift für historische Forschung* 8 (1981) 385-437.
- Graus, F. 'Judenprogrome im 14. Jahrhundert: Der Schwarze Tod', in: B. Martin, red. *Die Juden als Minderheit in der Geschichte*, 68-84.
- Greive, H. *Die Juden. Grundzüge ihrer Geschichte im mittelalterlichen und neuzeitlichen Europa*. Darmstadt 1989².
- Groenveld, S. en Leeuwenberg, H.L.Ph. 'Die originale unie metten acten daernaer gevolcht' in: S. Groenveld en H.L.Ph. Leeuwenberg, red. *De Unie van Utrecht*, 29-39.
- Groenveld, S. en Leeuwenberg, H.L.Ph. red. *De Unie van Utrecht*. Den Haag 1979.
- Groot, H. de, *Remonstrantie nopens de ordre dije in de landen van Hollandt ende Westvrieslandt dijjent gestelt op de joden*. Uitgegeven door J. Meijer. Amsterdam 1949.
- Güdeman, M. *Geschichte des Erziehungswesens und der Cultur der Abendländischen Juden während des Mittelalters und der Neueren Zeit*. 3 dln. Amsterdam 1966².
- Güldner, G. *Das Toleranz-Problem in den Niederlanden im Ausgang des 16. Jahrhunderts*. Lübeck/Hamburg 1968.
- Haan, H. den, *Moedernegotie en Grote Vaart. Een studie over de expansie van het Hollands handelskapitaal in de 16e en 17e eeuw*. Amsterdam 1977.
- Hage, R.C. 'Historie einde 17e begin 20e eeuw', in: R.C. Hage en J.H. de Vey Mestdagh, red. *De joodse gemeenschap van Veendam/Wildervank*, 9-90.
- Hage, R.C. 'De joodse gemeenschap van Veendam/Wildervank, Muntendam en Meeden: een onderzoeksmodel', in: *Studia Rosenthaliana* 19 (1985), 258-263.
- Hage, R.C. en Vey Mestdagh, J.H. de, red. *De joodse gemeenschap van Veendam/Wildervank, Muntendam en Meeden*. Groningen 1985.
- Haitsma, J. *Fridericus Ragstat a Weille (1648–1729): de eerste Joodse predikant in de Nederlandse Gereformeerde (Hervormde) Kerken*. Leiden 1989.
- Halsema Tjzn, G. van; Hermans, Jos.M.M. en Knetsch, F.R.J. red. *Geloven in Groningen. Capita selecta uit de geloofsgeschiedenis van een stad*. Kampen 1990.
- Haks, D. *Huwelijk en gezin in Holland in de 17e en 18de eeuw. Processtukken en moralisten over aspecten van het laat 17de- en 18de-eeuwse gezinsleven*. Utrecht 1985.
- Hameln, G. von, *Denkwürdigkeiten der Glückel von Hameln*. Königstein 1980. Uitgegeven door A. Feilchenfeld.
- Hempenius-van Dijk, B.S. 'Huwelijkssluiting in de stad Groningen tussen 1594 en 1811', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconographisch Bureau* 36 's-Gravenhage, 1982 195-210.
- Heppner, A. en I. Herzberg *Aus Vergangenheit und Gegenwart der jüdischen Gemeinde in den Posener Landen*. Koschmin/Bromburg 1909.
- Hertzberg, A. *The French Enlightenment and the Jews*. New York 1968.
- Heymann, F. *Der Chevalier von Geldern. Eine Chronik der Abenteuer der Juden*. Keulen 1963.

- Hiegentlich, F.P. 'Reflections on the relationship between the Dutch *Haskalah* and the German *Haskalah*', in: J. Michman, red. *Dutch Jewish History* 1, 207-219.
- Hildebrand, K. 'De Patriottenbeweging in Stad en Lande –1780–1787', in: *Groningse Volksalmanak* 1950, 1-71.
- Hof, W.J. op 't, *De visie op de Joden in de Nadere Reformatie tijdens het eerste kwart van de zeventiende eeuw*. Amsterdam 1984.
- Hof, W.J. op 't, 'Een pamflet uit 1623 betreffende de bekering der joden', in: *Nederlands Archief voor Kerkgeschiedenis* 65 (1985) 35-45.
- Hoorn, I. van, 'De Geschiedenis van de Joden in de stad en provincie Groningen', in: *Nieuw Israëlitisch Weekblad*, 30 afleveringen (november 1928-augustus 1930).
- Huisman, F. *Stadsbelang en standsbesef. Gezondheidszorg en medisch beroep in Groningen 1500–1730*. Rotterdam 1992.
- Huisman, F. 'Cosmas en Damianus in de Groninger Martinikerk. Een uiting van ontluikend medisch standsbesef?', in: *Groningse Volksalmanak* 1990, 39-67.
- Hulst, F. 'Joden in Drenthe. Een onderzoek aan de hand van de Joodse gemeentes Sleen en Emmen', in: *Nieuwe Drentse Volksalmanak* 1988, 46-68.
- Huussen jr., A.H. *De codificatie van het Nederlandse huwelijksrecht 1795–1838 (La codification de droit de mariage aux Pays-Bas, 1795–1838). Geschiedenis en analyse van de ontwikkeling van de huwelijkswetgeving en van de opvattingen omtrent huwelijk en gezin op het eind van de achttiende en het begin van de negentiende eeuw*. Amsterdam 1975.
- Huussen jr., A.H. 'De emancipatie der Joden in Nederland. Een discussiebijdrage naar aanleiding van twee recente studies', in: *Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 94 (1979) 75-83.
- Huussen jr., A.H. 'Rechtspolitische Aspecte der Ehe- und Familien-Gesetzgebung in den Niederlanden vom 16.–19. Jahrhundert', in: H. Mohnhaupt, red. *Zur Geschichte des Familien- und Erbrechts. Politische Implikationen und Perspektiven*. Frankfurt/Main 1987, 93-119.
- Huussen jr., A.H. 'Verboden graden van bloed- en aanverwantschap rond 1800', in: G. Hekma en H. Roodenburg red. *Soete minne en helsche boosheit. Seksuele voorstellingen in Nederland 1300–1850*. Nijmegen 1988, 210-231.
- Huussen jr., A.H. 'De joden in Nederland en het probleem van de tolerantie', in: M. Gijswijt-Hofstra, red. *Een schijn van verdraagzaamheid*, 107-129.
- Huussen jr., A.H. 'De toelating van de Sefardische joden in Haarlem in 1605', in: *Jaarboek Haarlem 1991*, 48-62.
- Huussen jr., A.H. 'Die rechtliche Lage der Juden in den Niederlanden um 1800', in: *Aschkenas. Zeitschrift für Geschichte und Kultur der Juden* 2 (1992) 239-246.
- Huussen jr., A.H. 'The Legal Position of Sephardi Jews in Holland, circa 1600', in: J. Michman, red. *Dutch Jewish History* 3, 19-41.
- Huussen jr., A.H. en H.J. Wedman, 'Politieke en sociaal-culturele aspecten van de emancipatie der joden in de Republiek der Verenigde Nederlanden', in: *Documentatieblad werkgroep 18e eeuw*, nr.51-52 (1981) 208-224.
- Israel, J. *European Jewry in the Age of Mercantilism 1550–1750*. Oxford 1989².
- Jansen, J.C.G.M. 'Overheid en joden in het huidige Limburg in de 18e en vroege 19e eeuw', in: *Studies over de sociaal-economische geschiedenis van Limburg* 23 (1978) 1-62.
- Jongeling, K. 'Vertrouwen van de joodse bevolking in de plaatselijke rechterlijke macht in oostelijk Groningen in de tweede helft van de XVIII eeuw', in: *Studia Rosenthaliana* 19 (1985)

234-242.

Jonckbloet, W.J.A. *Gedenkboek der Hoogeschool te Groningen ter gelegenheid van haar vijfde halve eeuwfeest*. Groningen 1864.

Joosse, J.C. 'Scoone dingen sijn swaere dingen'. *Een onderzoek naar de motieven en activiteiten in de Nederlanden tot verbreiding van de gereformeerde religie gedurende de eerste helft van de zeventiende eeuw*. Leiden 1992.

Jütte, R. *Poverty and Deviance in Early Modern Europe*. Cambridge 1994.

Kamen, H. *Groeiende verdraagzaamheid. Europa in de 16e en 17e eeuw*. Milaan 1967.

Kamen, H. 'The Mediterranean and the expulsion of Spanish Jews in 1492', in: *Past and Present* 119 (1988) 30-55.

Kampman, J. 'Het tuchthuis in Groningen: 1601–1811', in: *Groningse Volksalmanak* 1984/85, 64-81.

Kampman, W. *Deutsche und Juden. Die Geschichte der Juden in Deutschland vom Mittelalter bis zum Beginn des Ersten Weltkrieges*. Frankfurt/Main 1981³.

Katz, J. *Zur Assimilation und Emanzipation der Juden*. Darmstadt 1982.

Katz, J. *Out of the Ghetto: The social background of Jewish Emancipation, 1770–1870*. New York 1978².

Keuning, H.J. *De regio Groningen: De geografisch-economische geschiedenis van een regionaal centrum-stad en haar ommeland*. Groningen 1974.

Kisch, G. *Zasius und Reuchlin. Eine Rechtsgeschichtlich-vergleichende Studie zum Toleranzproblem im 16. Jahrhundert*. Stuttgart 1961.

Kisch, G. *Erasmus' Stellung zu Juden und Judentum*. Tübingen 1969.

Kisch, G. *Rechts- und Sozialgeschichte der Juden in Halle 1686–1730*. Berlin 1970.

Kisch, G. *Forschungen zur Rechts- und Sozialgeschichte der Juden in Deutschland während des Mittelalters: nebst Bibliographien*. Sigmaringen 1978.

Klinken, G.J. van, 'Historie 1700–1942. Burgers van twee werelden', in: G.J. van Klinken en J.H. de Vey Mestdagh, red. *De Joodse Gemeenschap in het Groninger Westerkwartier*, 9-180.

Klinken G.J. van, en Vey Mestdagh, J.H. de, red. *De Joodse Gemeenschap in het Groninger Westerkwartier, Peize en Roden*. Groningen 1985.

Knetsch, F.R.J. 'De armen hebt gij altijd bij U'. Religieus gemotiveerde armenzorg in de stad Groningen. Enkele inleidende opmerkingen', in: G. van Halsema, e.a. red. *Geloven in Groningen*, 11-27.

Koeman-Poel, G.S. *De joden van Bourtange en Vlagtwedde...een herinnering*. Scheemda 1985.

Koeman-Poel, G.S. *Een synagoge in het veen. Het verhaal van de Pekelder joden, 1693–1942*. Oude Pekela 1989.

Kooger, H. *Joods leven in Doesburg*. Zutphen 1981.

Kopecny, A. *Fahrende und Vagabunden. Ihre Geschichte, Überlebenskünste, Zeichen und Straßen*. Berlin 1980.

Kramer, J.F. 'De Lutherse Gemeente te Groningen in de 17e eeuw', in: *Nederlandsch Archief voor kerkgeschiedenis* 16 (1921) 280-297.

Kramer, J.F. 'De Lutherse Gemeente te Groningen van 1696–1750', in: *Nederlandsch Archief voor kerkgeschiedenis* 17 (1924) 179-199.

Kuiken, D. 'Kinderen van het licht in Groningen', in: *Groningse Volksalmanak* 1985/1986, 90-98.

Küther, C. *Räuber und Gauner in Deutschland: Das organisierte Bandenwesen im 18. und frühen 19. Jahrhundert*. Göttingen 1976.

- Lewin, L. *Geschichte der Juden in Lissa*. Pinne 1904.
- Lokers, J. *Die Juden in Emden 1530–1806. Eine sozial- und wirtschaftsgeschichtliche Studie zur Geschichte der Juden in Norddeutschland vom ausgehenden Mittelalter bis zur Emanzipationsgesetzgebung*. Aurich 1990.
- Löwenstein, S. 'Suggestions for Study of the Mediene Based on German, French and English Models', in: *Studia Rosenthaliana* 19 (1985) 342-354.
- Lucas, F.D. en M. Heitman, *Stadt des Glaubens. Geschichte und Kultur der Juden in Glogau*. Hildesheim, Zürich, New York 1992.
- Lucassen, J. en R. Penninx, *Nieuwkomers. Immigranten en hun nakomelingen in Nederland 1550-1985*. Amsterdam 1985.
- Lucassen, L. 'En men noemde hen zigeuners'. *De geschiedenis van Kaldarasch, Ursari, Lowara en Sinti in Nederland: 1750–1944*. Amsterdam/'s Gravenhage 1990.
- Manssen, W.J. *Geschiedenis der Evangelisch-Luthersche gemeente te Groningen*. Groningen 1924.
- Martin, B. en Schulin, E. red. *Die Juden als Minderheit in der Geschichte*. München 1982².
- Marwedel, G. *Die Privilegien der Juden in Altona*. Hamburg 1976.
- Markreich, M. 'Das Memorbuch der Judengemeinde in Emden. Nach einer Abhandlung von Rabbiner Dr. Lewin für die Familienforschung systematisch geordnet und neu herausgegeben', in: *Jahrbuch für die jüdischen Gemeinden Schleswig-Holsteins*, 5 (1933/1934) 24-36.
- Meiden, G.W. van der, 'Bloedbeschuldiging te Nijmegen', in: *Maatstaf* 10 (1980) 86-92.
- Meijer, J. *Jood en Jodendom in Stad en Ommelanden. Met een joods supplement op het Nieuw Groninger Woordenboek van K. ter Laan* (= Balans der Ballingschap. Bijdragen tot de geschiedenis der joden in Nederland V/VI) Heemstede 1984.
- Melnick, R. *From polemics to apologetics. Jewish-Christian rapprochement in 17th century Amsterdam*. Assen 1981.
- Mendels, I. *De joodsche gemeente te Groningen*. Groningen 1910².
- Michman, J. 'Gothische torens op een Corintisch gebouw. De doorvoering van de emancipatie van de joden in Nederland', in: *Tijdschrift voor Geschiedenis* 89 (1976) 493-517.
- Michman, J. 'De emancipatie van de joden in Nederland', in: *Bijdragen en Mededelingen voor de Geschiedenis der Nederlanden* 96 (1981) 78-82.
- Michman, J. 'Historiography of the Jews in the Netherlands' in: J. Michman, red. *Dutch Jewish History* 1, 7-29.
- Michman, J. 'Centrum en periferie, Amsterdams omstrede positie als centrum van joodse Nederland', in: *Studia Rosenthaliana* 19 (1985) 203-220.
- Michman, J. 'Jewish Soldiers in the Batavian Republic and under French Rule', in: J. Michman, red. *Dutch Jewish History* 3, 285-307.
- Michman, J. red. *Dutch Jewish History: Proceedings of the Symposium on the History of the Jews in the Netherlands, November 28-December 3, 1982* 1. Jeruzalem 1984.
- Michman, J. red. *Dutch Jewish History: Proceedings of the Fifth Symposium on the History of the Jews in the Netherlands Jerusalem, November 25-28, 1991* 3. Jeruzalem/Assen/Maastricht 1993.
- Michman, J., Beem, H. en Michman, D. *Pinkas. Geschiedenis van de joodse gemeenschap in Nederland*. Ede/Antwerpen 1992.
- Möller, H. 'Aufklärung, Judenemanzipation und Staat. Ursprung und Wirkung von Dohms Schrift 'Über die bürgerliche Verbesserung der Juden'', in: W. Grab, red. *Deutsche Aufklärung und*

- Judenemanzipation. Internationales Symposium anlässlich der 250. Geburtstag Lessings und Mendelssohns.* Tel Aviv 1980.
- Moorman van Kappen, O. 'Iets over ons oud-vaderlandse stadsburgerschap', in: *Gens Nostra* 41 (1986) 180-192.
- Nauta, D. *Samuel Maresius*. Amsterdam 1935.
- Nederlandsche Jaarboeken, inhoudende een verhael van de merkwaardigste geschiedenissen, die voorgevallen zijn in de vereenigde provincien, de generaliteitslanden en volksplantingen van den staat.* 19 dln. Leiden en Amsterdam 1748–1765.
- Nieuwe Nederlandsche Jaarboeken, of vervolg der merkwaardigste geschiedenissen, die voorgevallen zijn in de vereenigde provincien, de generaliteitslanden en volksplantingen van den staat.* 66 dln. Leiden en Amsterdam 1766–1794.
- Noordkerk, H. *Handvesten; ofte privilegien ende octroyen; mitsgaders willekeuren, costuimen, ordonnantien en handelingen der stad Amstelredam.* 3 dln. Amsterdam 1748.
- Nusteling, H. *Welvaart en werkgelegenheid in Amsterdam: 1540–1860: een relaas over demografie, economie en sociale politiek van een wereldstad.* Amsterdam/Diemen 1985.
- Oberman, H.A. *Wurzeln des Antisemitismus. Christenangst und Judenplage im Zeitalter von Humanismus und Reformation.* Berlin 1981.
- Parker, G. en Smith, L.M. red. *De algemene crisis van de zeventiende eeuw.* Bussum 1980.
- Pathuis, A. *Groninger gedenkwaardigheden. Teksten, wapens en huismerken van 1298–1814.* Assen/Amsterdam 1977.
- Po-Chia Hsia, R. *Trent 1475. Stories of a ritual murder trial.* New Haven/Londen 1992.
- Poliakov, L. *De arische mythe. Over de bronnen van het racisme en de verschillende vormen van nationalisme.* Amsterdam 1979.
- Poppers, H. *De joden in Overijssel: van hunne vestiging tot 1814.* Utrecht/Amsterdam 1926.
- Pot, C.W. van der, *Handboek van het Nederlandse Staatsrecht.* Zwolle 1972⁹.
- Prijs, J. *Stamboom der familie Goldsmit-Cassel te Amsterdam (1650–1750).* Bazel 1936.
- Reuchlin, J. *Gutachten über das jüdische Schrifttum.* Uitgegeven door A. Leinz-von Dessauer. Konstanz/Stuttgart 1965.
- Reijnders, C. *Van 'Joodsche Natiën' tot joodse Nederlanders: Een onderzoek naar getto- en assimilatieverschijnselen tussen 1600 en 1942.* Amsterdam 1970².
- Reitsma, J. en Veen, S.D. van, *Acta der provinciale en particuliere synoden, gehouden in de noordelijke Nederlanden gedurende de jaren 1572–1620.* 8 dln. Groningen 1892–1899.
- Reyer, H. en Tielke, M. red. *Frisia Judaica. Beiträge zur Geschichte der Juden in Ostfriesland.* Aurich 1988.
- Rietema, L.J. 'Kriex. Een familie van Tafelhouders', in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie en het Iconographisch Bureau* 31 's-Gravenhage 1977, 67-83.
- Ristow, G. 'Zur Frühgeschichte der rheinischen Juden. Von den Spätantike bis zu den Kreuzzügen', in: K. Schilling, red. *Monumenta Judaica*, 33-59.
- Roessingh, P.H. *Jacobus Alting, een bijbelsch godgeleerde uit het midden der 17e eeuw.* Groningen 1864.
- Roodenburg, H. *Onder censuur: de kerkelijke tucht in de gereformeerde gemeente van Amsterdam, 1578–1700.* Hilversum 1990.
- Royen R. van en W.J. Formsma, ed. *Diarium Alting.* Den Haag, 1964.
- Rürup, R. *Emanzipation und Antisemitismus: Studien zur 'Judenfrage' der bürgerliche Gesellschaft.* Göttingen 1975.
- Salomon, H.P. 'Myth or anti-myth? The oldest account concerning the origin of Portuguese

Judaism at Amsterdam', in: *Lias* 16 (1989) 275-316.

Sande, A. van de, 'Roomse buitenbeentjes in een protestantse natie? Tolerantie en antipapisme in Nederland in de zeventiende, achttiende en negentiende eeuw', in: M. Gijswijt-Hofstra, red. *Een schijn van verdraagzaamheid*, 85-106.

Schama, S. *Patriotten en Bevrijders. Revolutie in de Noordelijke Nederlanden 1780-1813*. Amsterdam 1989.

Schilling, H. 'Das calvinistische Presbyterium in der Stadt Groningen während der frühen Neuzeit und im ersten Viertel des 19. Jahrhunderts. Verfassung und Sozialprofil', in: H. Schilling en H. Diederiks, red. *Bürgerliche Eliten in den Niederlanden und in Nordwestdeutschland. Studien zur Sozialgeschichte des europäischen Bürgertums im Mittelalter und in der Neuzeit*. Keulen 1985, 195-273.

Schilling, K. red. *Monumenta Judaica. 2000 Jahre Geschichte und Kultur der Juden am Rhein. Handbuch*. Köln 1964².

Schulz, G. red. *Judentum im Zeitalter der Aufklärung*. Wolfenbüttel 1977

Schut, E. 'De Joodse Gemeente van Stedum en Loppersum', in: J.H. de Vey Mestdagh, red. *Joden in Noord-Oost Groningen*, 437-438.

Schut, E. 'De Bijkerk Uithuizen', in: J.H. de Vey Mestdagh, red. *Joden in Noord-Oost Groningen*, 499-549.

Schut, E. 'Bijdrage tot de geschiedenis van de emancipatie der joden in de stad Groningen, 1796 tot het midden der negentiende eeuw' (doctoraalscriptie R.U. Groningen, 1985).

Schut, E. 'Geschiedenis der joden in de stad Groningen vanaf de eerste vestiging tot het midden der negentiende eeuw', in: *Groningse Volksalmanak* 1985/1986, 58-89.

Schut, E. 'Schema voor bronnenonderzoek ten aanzien van de geschiedenis der joden in Nederland', in: *Studia Rosenthaliana* 20 (1986) 91-108.

Schut, E. 'Onderzoek naar joodse gemeenschappen in de provincie Groningen', in: *Lias* 16 (1989) 91-108.

Schut, E. *Geschiedenis van de joodse gemeenschap in de Pekela's, 1683-1942*. Assen/Maastricht 1991.

Schut, E. *Geschiedenis van de joodse gemeenschap in de Pekela's 1683-1942: geschiedenis van de begraafplaats en overzichten van de joodse bevolking*. Groningen 1991.

Schut, E. 'De overval op Johannes Smook', in: *Stad en Lande. Cultuur-historisch tijdschrift voor Groningen* 1 (1992) 2-6.

Schut, E. 'Lijst van in het Oldambt wonende joden', in: *Misjpage* 6 (1993) 33-42.

Schut, E. 'Een census van joden in Oost-Groningen', in: *Misjpage* 7 (1994) 15-23.

Schut, E. 'Baruch de Beer', in: J.D.R. van Dijk en W.R. Foorthuis, red. *Vierhonderd jaar Groninger Veenkoloniën*, 18-22.

Schuurman, A.J. *Historische demografie: bevolkings- en gezinsgeschiedenis*. Zutphen 1991.

Stern, S. *Der preussische Staat und die Juden*. Tübingen 1962.

Suringa, J. *Groningen en zijn verleden en zijn heden*. Groningen 1899.

Shulvass, M.A. *From East to West. The Westward Migration of the Jews from Eastern Europe during the Seventeenth and Eighteenth Centuries*. Detroit 1971.

Sleebe, V.C. *In termen van fatsoen: sociale controle in het Groningse kleigebied 1770-1914*. Assen 1994.

Toury, J. 'Toleranz und Judenrecht in der öffentliche Meinung vor 1783', in: G. Schulz, red. *Judentum im Zeitalter der Aufklärung*, 55-73.

- Veluwenkamp, J.W. *Ondernemersgedrag op de Hollandse stapelmarkt in de tijd van de Republiek. De Amsterdamse handelsfirma Jan Isaac de Neufville en comp. 1730–1764*. Meppel 1981.
- Verdooner, D. en H. Snel, *Trouwen in Mokum 1598–1811*. 2 dln. 's Gravenhage [1992].
- Vey Mestdagh, J.H. de, 'De joodse gemeente van Appingedam', in: J.H. de Vey Mestdagh, red. *Joden in Noord-Oost Groningen*, 35-301.
- Vey Mestdagh J.H. de, red. *Joden in Noord-Oost Groningen. De joodse gemeenschappen in Appingedam, Bierum, Delfzijl, Kantens, Loppersum, Middelstum, Stedum, Ten Boer, Termunten, Uithuizen, Uithuizermeeden, Usquert, 't Zandt en omliggende dorpen*. Groningen 1980.
- Visser, A.J. *Calvijn en de joden*. 's-Gravenhage 1963.
- Vlessing, O. 'New Light on the Earliest History of the Amsterdam Portugese Jews', in: J. Michman, red. *Dutch Jewish History* 3, 43-75.
- Voolen, E. van 'Hoe joods kon men zijn in de Mediene?', in: J. Cahen, red. *De Mediene*, 13-19.
- Vos-Schoonbeek, M. 'Hinderpalen voor katholieke geloofsuitoefening in Groningen in de 17e en het begin van de 18e eeuw', in: *Groningse Volksalmanak* 1990, 68-96.
- Vreemd gespuis*. Red. Anne Frank Stichting Baarn, 1987.
- Vries, S.Ph. de, *Jüdische Riten und Symbole*. Wiesbaden 1981.
- Wee, H. van der, 'Handel in de Zuidelijke Nederlanden', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden* 6, 75-97.
- Wolff, M. 'De houding der joden in Holland in den strijd tussen Oranjegezinden en Patriotten', in: *Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde* 4e serie, 6 (1907) 430-467.
- Wolff, M. *Geschiedenis der Joden te Haarlem 1600–1815*. Haarlem 1917.
- Woude, R. van der, 'Gelijkheid op krukken: de Bataafse revolutie in de stad Groningen, 1795–1803' (doctoraalscriptie R.U. Groningen, 1989)
- Wyn, H. van, 'Iets, nopens de vroegere Geschiedenis der Jooden, hier te Lande', in: H. van Wyn, *Huiszittend Leeven: bevattende eenige mengelstoffen over afzonderlijke en, voorheen, weinig of niet bewerkte onderwerpen, betrekkelijk tot de letter-, historie- en oudheidkunde van Nederland*. Amsterdam 1807, 79-116 en 214-231.
- Wijne, H.A. *Handel en ontwikkeling van stad en provincie Groningen, geschiedkundig beschouwd*. Groningen 1865.
- Yogev, G. *Diamonds and coral. Anglo-Dutch Jews and Eighteenth-Century Trade*. Leicester 1978.
- Zilverberg-Boas, M. 'Een nieuwe vondst: Een andere kijk op het vluchtelingenvraagstuk in het midden van de zeventiende eeuw', in: *Studia Rosenthaliana* 19 (1985), 91-95.
- Zwarts, J. 'De Joodse gemeenten buiten Amsterdam', in: H. Brugmans en A. Frank, red. *Geschiedenis der Joden in Nederland*, 382-453.
- Zwarts, J. 'De eerste rabbijnen en synagogen van Amsterdam', in: *Bijdragen en mededelingen van het Genootschap van de Joodse Wetenschap in Nederland, gevestigd te Amsterdam* (1928) 147-241.

Verantwoording van illustraties

Voorzijde omslag Gravure van een joodse marskramer RAG VK nr.226d

1

Deel van de stad Groningen RAG VK nr. 917 (neg. nr. 129-K-17)

2

Verbanningen en nieuwe vestigingsplaatsen van de Europese joden; M. Gilbert *Atlas van de Joodse geschiedenis* Weesp, 1981² 46 (neg. nr. 129-I-7)

3

Samuel Maresius; *Effigies & vitae professorum Academiae Groningae & Omlandiae cum historiola ejusdem Academiae* Groningen, 1654 (neg. nr. 129-I-12)

4

‘Bedelbrief’ voor Israel Jacobs; GAG RA II nr. 8 (1700)

5

Fridericus Ragstat a Weille; Iconographisch Bureau ’s Gravenhage

6

Abdias Widmarius; *Effigies & vitae professorum Academiae Groningae & Omlandiae cum historiola ejusdem Academiae* Groningen, 1654 (neg. nr. 129-I-13)

7

Huwelijksproclamatie van Jacob Abrahams en Hanna Ijsaac te Amsterdam, 1650; GAA

8

Huwelijksproclamatie van Levie Jozefs en Rebecca Abrahams te Amsterdam, 1684; GAA

9

Poelestraat en omgeving; met recht tegenover de Peperstraat het huis waarin de bank van lening was gevestigd; RAG VK nr. 917 (neg. nr. 129-K-13)

10

Blad uit het testament van Mozes Goldsmid; GAA NA

11

De binnen A-poort waar Izaak Israels zich in 1728 vestigde; RAG VK nr. 10.111 (neg. nr. 129-I-1)

12

Attestatie van goed gedrag en ‘paspoort’ voor Sijmon Nathans te Noordbroek; RAG APGO inv. nr. 6149 (neg. nr. 126-W-4)

13

Gezicht op de Vismarkt; met links de plaats voor de joodse marktkooplieden; RAG VK nr. 10.138 (neg. nr. 129-I-9)

14

In ca. 1900 genomen foto van de uit 1756 daterende synagoge (neg. nr. 40-Yf-15)

15

Detail van een uit 1832 daterende kadastrale kaart van de Folkingestraat en omgeving met de joodse school en de synagoge; RAG VK nr. 3941 (neg. nr. 129-K-19)

16

Door Michiel Levie van Ameland in 1745 geplaatste advertentie; RAG *Provinciale Groninger Courant* d.d. 28 september 1745 nr. 78